ھەج بىلەن ئۆمرىنى تولۇق ئورۇنلاش

﴿ وَأَتِمُّواْ ٱلۡحَجَّ وَٱلۡعُمۡرَةَ لِلَّهِۚ فَإِنۡ أُحۡصِرۡتُمۡ فَمَا ٱسۡتَيۡسَرَ مِنَ ٱلۡهَدۡيِۖ وَلَا تَحۡلِقُواْ رُءُوسَكُمۡ
حَتَّىٰ يَبۡلُغَ ٱلۡهَدۡيُ مَحِلَّهُۥۚ فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوۡ بِهِۦٓ أَذٗى مِّن رَّأۡسِهِۦ فَفِدۡيَةٞ مِّن صِيَامٍ أَوۡ
صَدَقَةٍ أَوۡ نُسُكٖۚ فَإِذَآ أَمِنتُمۡ فَمَن تَمَتَّعَ بِٱلۡعُمۡرَةِ إِلَى ٱلۡحَجِّ فَمَا ٱسۡتَيۡسَرَ مِنَ ٱلۡهَدۡيِۚ فَمَن لَّمۡ يَجِدۡ
فَصِيَامُ ثَلَٰثَةِ أَيَّامٖ فِي ٱلۡحَجِّ وَسَبۡعَةٍ إِذَا رَجَعۡتُمۡۗ تِلۡكَ عَشَرَةٞ كَامِلَةٞۗ ذَٰلِكَ لِمَن لَّمۡ يَكُنۡ أَهۡلُهُۥ
حَاضِرِي ٱلۡمَسۡجِدِ ٱلۡحَرَامِۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ ﴿١٩٦﴾ ٱلۡحَجُّ أَشۡهُرٞ
مَّعۡلُومَٰتٞۚ فَمَن فَرَضَ فِيهِنَّ ٱلۡحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي ٱلۡحَجِّۗ وَمَا تَفۡعَلُواْ مِنۡ
خَيۡرٖ يَعۡلَمۡهُ ٱللَّهُۗ وَتَزَوَّدُواْ فَإِنَّ خَيۡرَ ٱلزَّادِ ٱلتَّقۡوَىٰۖ وَٱتَّقُونِ يَٰٓأُوْلِي ٱلۡأَلۡبَٰبِ ﴿١٩٧﴾ لَيۡسَ عَلَيۡكُمۡ
جُنَاحٌ أَن تَبۡتَغُواْ فَضۡلٗا مِّن رَّبِّكُمۡۚ فَإِذَآ أَفَضۡتُم مِّنۡ عَرَفَٰتٖ فَٱذۡكُرُواْ ٱللَّهَ عِندَ ٱلۡمَشۡعَرِ
ٱلۡحَرَامِۖ وَٱذۡكُرُوهُ كَمَا هَدَىٰكُمۡ وَإِن كُنتُم مِّن قَبۡلِهِۦ لَمِنَ ٱلضَّآلِّينَ ﴿١٩٨﴾ ثُمَّ أَفِيضُواْ مِنۡ
حَيۡثُ أَفَاضَ ٱلنَّاسُ وَٱسۡتَغۡفِرُواْ ٱللَّهَۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴿١٩٩﴾ فَإِذَا قَضَيۡتُم مَّنَٰسِكَكُمۡ
فَٱذۡكُرُواْ ٱللَّهَ كَذِكۡرِكُمۡ ءَابَآءَكُمۡ أَوۡ أَشَدَّ ذِكۡرٗاۗ فَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَقُولُ رَبَّنَآ ءَاتِنَا فِي
ٱلدُّنۡيَا وَمَا لَهُۥ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ مِنۡ خَلَٰقٖ ﴿٢٠٠﴾ وَمِنۡهُم مَّن يَقُولُ رَبَّنَآ ءَاتِنَا فِي ٱلدُّنۡيَا حَسَنَةٗ وَفِي
ٱلۡأٓخِرَةِ حَسَنَةٗ وَقِنَا عَذَابَ ٱلنَّارِ ﴿٢٠١﴾ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ نَصِيبٞ مِّمَّا كَسَبُواْۚ وَٱللَّهُ سَرِيعُ ٱلۡحِسَابِ
﴿٢٠٢﴾ ۞ وَٱذۡكُرُواْ ٱللَّهَ فِيٓ أَيَّامٖ مَّعۡدُودَٰتٖۚ فَمَن تَعَجَّلَ فِي يَوۡمَيۡنِ فَلَآ إِثۡمَ عَلَيۡهِ وَمَن تَأَخَّرَ فَلَآ إِثۡمَ
عَلَيۡهِۖ لِمَنِ ٱتَّقَىٰۗ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّكُمۡ إِلَيۡهِ تُحۡشَرُونَ ﴿٢٠٣﴾ ﴾

﴿ھەج بىلەن ئۆمرەنى اللہ ئۈچۈن تولۇق ئورۇنلاڭلار. ئەگەر (دۈشمەن ياكى كېسەللىك سەۋەبىدىن) ھەجنى ياكى ئۆمرەنى ئادا قىلىشتا توسقۇنلۇققا ئۇچرىساڭلار، ئۇ ھالدا نېمە ئوڭاي بولسا (يەنى تۆگە، كالا، قويدىن نېمىنى تاپالىساڭلار)، شۇنى قۇربانلىق قىلىڭلار، قۇربانلىق قىلىنىدىغان مال جايىغا (يەنى بەلگىلەنگەن جايىغا) يەتمىگىچە بېشىڭلارنى چۈشۈرمەڭلار. سىلەردىن كىمكى كېسەل ياكى بېشىدا ئىللەت بولۇپ (شۇ سەۋەبتىن

بېشىنى چۈشۈرسە)، فىدىيە قىلىش يۈزىسىدىن (ئۈچ كۈن) روزا تۇتسۇن، ياكى (ئالتە مىسكىنگە ئۈچ سا) سەدىقە بەرسۇن، ياكى (بىرەر مال) قۇربانلىق قىلسۇن، ئەمىنلىكتە بولغان چېغىڭلاردا (ئاراڭلاردىن) ئۆمرە قىلغاندىن كېيىن ھەج قىلىشتىن بەھرىمەن بولغان ئادەم (يەنى ھەجدىن بۇرۇن ئۆمرە قىلىپ تاماملىغان ئادەم) نېمە ئوڭاي بولسا، شۇنى قۇربانلىق قىلسۇن، (يۈلى يوقلۇقتىن ياكى قۇربانلىق مال يوقلۇقىدىن قۇربانلىق مال) تاپالمىغان ئادەم ھەج جەريانىدا ئۈچ كۈن روزا تۇتسۇن، (ھەجدىن) قايتقاندىن كېيىن يەتتە كۈن روزا تۇتسۇن، ئۇنىڭ ھەممىسى ئون كۈن بولىدۇ. مانا بۇ (يەنى ئۆمرە قىلغان ئادەمگە قۇربانلىق قىلىش لازىملىقى ياكى روزا تۇتۇش ھەققىدىكى ھۆكۈم) مەسجىدى ھەرام دائىرىسىدە (يەنى ھەرەمدە) ئولتۇرۇشلۇق بولمىغان كىشىلەر ئۈچۈندۇر. اللە قا تەقۋادارلىق قىلىڭلار، بىلىڭلاركى، اللە نىڭ ئازابى قاتتىقتۇر. ھەج ۋاقتى مەلۇم بىرقانچە ئايدۇر (يەنى شەۋۋال، زۇلقەئدە ئايلىرى ۋە زۇلھەججە ئېيىنىڭ ئون كۈنىدۇر). بۇ ئايلاردا ھەج قىلىشنى نىيەت قىلغان (يەنى ئېھرام باغلىغان) ئادەمنىڭ ھەج قىلىۋاتقاندا جىنسىي ئالاقە قىلىشى، گۇناھ قىلىشى ۋە جاڭجال قىلىشى مەنئى قىلىنىدۇ، سىلەر قانداقلىكى ياخشى ئەمەلنى قىلساڭلار، اللە ئۇنى بىلىپ تۇرىدۇ. (ئاخىرەتلىكىڭلار ئۈچۈن) زاد - راھىلە ئېلىۋېلىڭلار، ئەڭ ياخشى زاد - راھىلە تەقۋادارلىقتۇر. ئى ئەقىل ئىگىلىرى! ماڭا تەقۋادارلىق قىلىڭلار. پەرۋەردىگارىڭلاردىن (ھەج مەۋسۇمىدە تىجارەت ۋە باشقا ئوقەت ئارقىلىق) رىزىق تەلەپ قىلساڭلار، سىلەرگە ھېچ گۇناھ بولمايدۇ. ئەرەفاتتىن قايتقان چېغىڭلاردا مەشئەرى ھەرامدا (يەنى مۇزدەلىفەدە) اللە نى ياد ئېتىڭلار، اللە سىلەرنى ھىدايەت قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنى ياد ئېتىڭلار، ئىلگىرى سىلەر ھەقىقەتەن گۇمراھ ئىدىڭلار (يەنى اللە سىلەرنى ھىدايەت قىلىشتىن ئىلگىرى گۇمراھلار قاتارىدا ئىدىڭلار). ئاندىن كېيىن، سىلەر (ئەرەفاتتىن) كىشىلەر قايتقان جاي بىلەن قايتىڭلار، اللە دىن مەغپىرەت تەلەپ قىلىڭلار. اللە ھەقىقەتەن ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر. سىلەر ھەجگە ئائىت ئىبادەتلەرنى ئادا قىلغاندىن كېيىن، اللە نى بولسا ئاتا - بوۋاڭلارنى (پەخىرلىنىپ) ياد ئەتكەندەك ياكى ئۇنىڭدىنمۇ زىيادە ياد ئېتىڭلار، بەزى كىشىلەر: «ئى پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە (نېسىۋىمىزنى) بۇ دۇنيادىلا بەرگىن» دەيدۇ. ھالبۇكى، ئۇنىڭغا ئاخىرەتتە (ياخشىلىقتىن) ھېچ نېسىۋە يوقتۇر. بەزى كىشىلەر: «پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە دۇنيادا ياخشىلىق ئاتا قىلغىن، ئاخىرەتتىمۇ ياخشىلىق ئاتا قىلغىن، بىزنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلىغىن» دەيدۇ. ئەنە شۇلار ئۆزلىرى قىلغان ئەمەللىرىنىڭ مول مېۋىسىنى كۆرىدۇ. اللە نىڭ ھېساب ئېلىشى تېزدۇر (يەنى شۇنچە كۆپ خالايىقتىن قىسقا ۋاقىت ئىچىدە ھېساب ئېلىپ بولىدۇ). ساناقلىق كۈنلەردە (يەنى تەشرىق كۈنلىرىدە) اللە نى ياد ئېتىڭلار (يەنى نامازلىرىڭلارنىڭ ئاخىرىدا تەكبىر ئېيتىڭلار)، (مىنادىن) ئالدىراپ ئىككى كۈندە قايتقان ئادەمگە ھېچ گۇناھ بولمايدۇ، تەخىر قىلىپ قايتقان ئادەمگىمۇ ھېچ گۇناھ بولمايدۇ. (يۇقىرىقى ئەھكاملار) تەقۋادارلىق قىلىپ (ھەجنى تولۇق ئادا قىلماقچى بولغان ئادەم ئۈچۈندۇر. اللە دىن قورقۇڭلار؛ بىلىڭلاركى، سىلەر ھېساب ئۈچۈن اللە نىڭ دەرگاھىغا يىغىلىسىلەر﴾.

www.munber.org

ـــ سۈرە بەقەرە 196 ـــ، 197 ـــ، 198 ـــ، 199 ـــ، 200 ـــ، 201 ـــ، 202 ـــ، 203 ـــ ئايەتلىرى

سۆزلۈكلەر تەھلىللىرى

أُحْصِرْتُم: (توسقۇنلۇققا ئۇچرىساڭلار). ئۇنىڭ سۆز تومۇرى «ئەلئىھسار» بولۇپ، لۇغەتتە مەنئى قىلىش، توسۇش مەنىلىرىنى ئىپادىلەيدۇ.

«لىسانۇل ئەرەب» ناملىق قامۇستا: كېسەل ياكى شۇنىڭغا ئوخشىغان سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ھەج پائالىيەتلىرىنى ئادا قىلىشقا ئۇلگۈرۈپ بارالمىغان كىشى (يەنى تۇسۇلۇپ قالدى) دېيىلىدۇ، دېيىلگەن.

ئىمام فەررا مۇنداق دەيدۇ: «ئەرەبلەر ھەجنى ياكى ئۆمرىنى ئادا قىلىشقا خىيىم ـ خەتەر ياكى كېسەل سەۋەبىدىن بارالماي، يول ئۈستىدە قالغان كىشىنى توسۇپ قالدى دەيدۇ.»

اَلْهَدْى: (قۇربانلىق). ئۇ، بەيتۇللاھقا ھەدىيە قىلىنغان تۆگە ياكى باشقا ھايۋانلارغا ئوخشاش قۇربانلىقلارنى كۆرسىتىدۇ.

مَحِلـ ـه: (جايىغا). ئۇ، قۇربانلىقلار قۇربانلىق قىلىنىدىغان جاي ھەرەمنى ياكى توسۇلۇپ قالغان جايىنى كۆرسىتىدۇ.

نُسُك: (قۇربانلىق قىلىش). ئۇ، بەندە الله تائالا ئۈچۈن قۇربانلىق قىلىدىغان قۇربانلىقلارنى كۆرسىتىدۇ. نۇسۇكنىڭ ئەسلى سۆز تومۇرى ئىبادەت دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. الله تائالا مۇشۇ مەنىدە مۇنداق دېگەن: ﴿بىزگە ھەججىمىزنىڭ ئىبادەتلىرىنى بىلدۈرگىن﴾[1].

رَفَث: (جىنسىي ئالاقە). ئۇ، خوتۇن كىشىگە شەھۋانىي سۆزلەرنى قىلىش مەنىسىنى ئىپادىلەيدۇ. ئۇ جىنسىي مۇناسىۋەتكە ۋە ئۇنىڭغا ئۇندەشكە ئالاقىدار ھەممە سۆزلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

فُسُوق: (گۇناھ قىلىش). ئۇ، لۇغەتتە بىر نەرسىدىن چىقىپ كېتىش مەنىسىنى ئىپادىلەيدۇ. شەرىئەتتە الله تائالاغا ئىتائەت قىلىشتىن چىقىپ كېتىش مەنىسىنى ئىپادىلەيدۇ. الله تائالا ئىبلىس ھەققىدە مۇشۇ مەنىدە مۇنداق دېگەن: ﴿ئىبلىس جىنلاردىن ئىدى. شۇڭا ئۇ پەرۋەردىگارىنىڭ ئىتائىتىدىن چىقتى﴾[2].

---

[1] سۈرە بەقەرە 128 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[2] سۈرە كەھف 50 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئۇ سۆز مەزكۇر ئايەتتە بولسا، ھەممە يامان گۇناھلارنى كۆرستىدۇ[①].

جِدَال: (جاڭجال قىلىش)، ئۇ، جاڭجاللىشىش، ماجرا تۇغدۇرۇش مەنىلىرىنى ئىپادىلەيدۇ. ئادەتتە سەپەر ئۈستىدە ھەمراھلار ۋە خىزمەتچىلەر ئارىسىدا جېدەل ماجرالار كۆپ تۇغۇلىدۇ.

ٱلزَّاد: (زاد - راھىلە)، ئۇ، ئىنساننىڭ سەپىرىگە يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق ئوزۇقلۇق ئېلىۋېلىشىنى كۆرستىدۇ. ئايەتتە ياخشى ئەمەللەرنى قىلىپ ئاخىرەت ئۈچۈن ئوزۇقلۇق ئېلىۋېلىشنى كۆرستىدۇ. شائىر ئەئشى مۇنداق دەيدۇ:

مەگەر قىلمىساڭ سەپەر ئېلىپ تەقۋادارلىقتىن ئوزۇقلۇق،
ئۇچراشقىنىڭدا ئۆلگەندىن كېيىن ئوزۇقلۇق ئېلىۋالغان كىشىگە.
قىلىسەن پۇشايمان ئۇنىڭغا ئوخشاش بولمىغىنىڭغا،
چۈنكى، سەن كۆزەتمىدىڭ خۇددى ئۇ كۆزەتكەندەك[②].

جُنَاح: (گۇناھ)، ئۇ، گۇناھ دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ.

أَفَضْتُم: (قايتقان چېغىڭلاردا)، ئۇ، نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ تۇركۇم - تۇركۇملەپ قايتقانلىقىنى ئىپادىلەيدۇ.

عَرَفَت: (ئەرەفات)، ئۇ، ھاجىلار ھەج پەرزىنى ئادا قىلىش ئۈچۈن تۇرىدىغان جاينىڭ ئىسمىدۇر. ئۇ جاي ھەرقايسى جايدىن كەلگەنلەر ئۆزئارا تونۇشىدىغان جاي بولغانلىقى ئۈچۈن ئەرەفات دەپ ئاتالغان.

ٱلْمَشْعَرِ ٱلْحَرَامِ: (مۇزدەلىفەدە)، ئۇ، مۇزدەلىفە تېغىنى كۆرستىدۇ.

مَّنَٰسِكَكُم: (ھەجگە ئائىت ئىبادەتلەر)، ئۇ، ھەج قىلىش جەريانىدا ئادا قىلىشقا بۇيرۇلغان ئىبادەتلىرىڭلارنى دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ.

خَلَٰق: (نېسىۋە)، ئۇ، نېسىۋە دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. ئايەتتە: ئۇنىڭغا ئاخىرەتتە الله نىڭ رەھمىتىدىن ھېچ نېسىۋە يوق دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ.

ئايەتلەرنىڭ ئومۇمي مەنىسى

الله تائالا بۇ ئايەتلەردە مۆمىنلەرنى ھەج بىلەن ئۆمرەنى تولۇق ئادا قىلىشقا، ئىبادەتلەرنى الله نىڭ رازىلىقىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن مۇكەممەل رەۋىشتە ئادا قىلىشقا، ئەگەر ئېھرام باغلىغۇچى دۈشمەن ياكى كېسەل سەۋەبىدىن توسۇلۇپ قېلىپ، ئېھرامدىن

---

① ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 2 - جىلد، 364 - بەت. راغىب ئەسفەھانىنىڭ «ئەلمۇفرەدات فىي غەرىيبىل قۇرئان» ناملىق كىتابى، 491 - بەت.
② ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 2 - جىلد، 389 - بەت.

www.munber.org

چىقماقچى بولسا، ئۇنىڭغا تۆگە ياكى كالا ۋە ياكى قويدىن نىمە قولاي بولسا، شۇنى قۇربانلىق قىلىشقا بۇيرۇيدۇ. شۇنداقلا ئۇلارنى قۇربانلىقلار قۇربانلىق قىلىنىدىغان جايغا ئېلىپ بېرىلىپ قۇربانلىق قىلىنىشتىن ئىلگىرى چاچ ئېلىش ۋە ئېھرامدىن چىقىشتىن توسىدۇ.

﴿سىلەردىن كىمكى كېسەل ياكى بېشىدا ئىللەت بولۇپ﴾ شۇ سەۋەبتىن بېشىنى چۈشۈرسە، ﴿فىدىيە قىلىش يۈزىسىدىن﴾ ئۈچ كۈن روزا تۇتۇشى، ياكى بىر قوي قۇربانلىق قىلىشى، ياكى ھەر بىر مىسكىنگە بىر سادىن ئالتە مىسكىنگە ئالتە سا يېمەكلىك سەدىقە بېرىشى لازىم.

﴿كىمكى﴾ ھەج ئايلىرىدا ئۆمرە قىلىپ بولۇپ، ھەج كۈنلىرى كەلگىچە ئېھرام باغلىمىغان كىشى بەھرىمەن بولىدىغان پاك نەرسىلەردىن، ئاياللاردىن ۋە باشقا نەرسىلەردىن بەھرىمەن بولسا، الله تائالاغا شۈكرى قىلىش يۈزىسىدىن ﴿نىمە ئوڭاي بولسا، شۇنى قۇربانلىق قىلىشى لازىم﴾ قۇربانلىق ﴿تاپالمىغان ئادەم﴾ ئون كۈن روزا تۇتۇشى، ﴿ئۈچ كۈنىنى﴾ ھەجگە ئېھرام باغلىغاندا، ﴿يەتتە كۈنىنى﴾ يۇرتىغا قايتقاندىن كېيىن تۇتۇشى لازىم. مۇنداق بەھرىمەن بولۇش ھەرەم ئەھلىدىن باشقىلارغا خاستۇر. ئەمما ھەرەم ئەھلى مۇنداق بەھرىمەن بولمايدۇ ۋە قۇربانلىق قىلمايدۇ.

ئاندىن الله تائالا ھەج ئايلىرىنىڭ شەۋۋال، زۇلقەئدە ئايلىرى ۋە زۇلھەججە ئېيىنىڭ دەسلەپكى ئون كۈنى ئىكەنلىكىنى بايان قىلىدۇ. ئۆزىنى ھەجگىلا ئاتىغان كىشىنى كونا ئادەتلىرىدىن ۋە دۇنيانىڭ نېمەتلىرىدىن بەھرىمەن بولۇشتىن يىراق تۇرۇشقا بۇيرۇيدۇ. چۈنكى، ئۇ الله تائالاغىلا يۈزلەنگەن ۋە ئۇنىڭ رازىلىقىنى كۆزلىگەندۇر. شۇڭا ئۇ ئاياللارنى ۋە ئۇلاردىن بەھرىمەن بولۇشنى تاشلىشى، گۇناھ ـ مەسىيەتلەرنى، كىشىلەر بىلەن تالاش ـ تارتىش ۋە جېدەل ـ ماجرا قىلىشنى تاشلىشى، الله قا يېقىنلاشتۇرىدىغان ياخشى ئەمەللەرنى قىلىش ئارقىلىق ئاخىرەتلىكى ئۈچۈن ”ئوزۇقلۇق“ ئېلىۋېلىشى لازىم.

ئاندىن الله تائالا ھەج كۈنلىرىدە تىجارەت قىلىشنىڭ چەكلەنمىگەنلىكىنى، پۇل ـ مالغا ئېرىشىش ئۈچۈن تىجارەت قىلىشنىڭ دىنىي ئىبادەتلەرگە زىت كەلمەيدىغانلىقىنى بايان قىلىدۇ. كىشىلەر ھەج كۈنلىرىدە پۇل ـ مال تېپىش ئۈچۈن قىلىنغان ھەرقانداق ئىشنى گۇناھ دەپ قارايتتى. شۇڭا الله تائالا ئۇلارغا پۇل ـ مالغا ئېرىشىشنىڭ الله نىڭ پەزلى ئىكەنلىكىنى، سەممى بولسىلا، ئۇ۟قەت قىلىشنىڭ ھېچ گۇناھ ئەمەسلىكىنى بىلدۈرۈپ قويىدۇ.

ئاندىن الله تائالا كىشىلەرنى ﴿ئەرەفاتتىن﴾ قايتقاندىن كېيىن ﴿مەشئەرى ھەرامدا (يەنى مۇزدەلىفەدە) الله نى﴾ دۇئا قىلىش، تەكبىر ئېيتىش، تەلبىيە ئېيتىش ئارقىلىق ياد ئېتىشكە، ئىمان نېمىتىنى بەرگەنلىكى ئۈچۈن الله قا شۈكۈر قىلىشقا، ھەج ئىبادەتلىرىنى تۈگىتىپ بولغاندىن كېيىن الله نى خۇددى ئاتا ـ بوۋىلىرىنى ۋە پەخىرلىنىدىغان نەرسىلىرىنى ياد ئەتكەندەك، بەلكى ئۇنىڭدىنمۇ كۆپ ياد ئېتىشكە بۇيرۇيدۇ.

ئىبنى ئابباسنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: «جاھىلىيەت دەۋرىدىكى كىشىلەر ھەج مەۋسۇمىدە ئاتا ـ بوۋىلىرىنىڭ ئىش ـ ئىزلىرىنى تىلغا ئېلىپ پەخىرلىنەتتى. مەسىلەن ئۇلاردىن بىرى: مېنىڭ ئاتام ئاچلارغا تاماق بېرەتتى، باشقىلارنىڭ يۈكىنى كۆتۈرۈشۈپ بېرەتتى، دىيەت تۆلۈشۈپ بېرەتتى، دەيتتى. ئۇلار ئاتا ـ بوۋىلىرىنىڭ ئىش ـ ئىزلىرىنى ئەسلىگەندىن باشقا ھېچ نەرسىنى ياد ئەتمەيتتى. شۇڭا الله تائالا: ﴿سىلەر ھەجگە ئائىت ئىبادەتلەرنى ئادا قىلغاندىن كېيىن، الله نى بولسا ئاتا ـ بوۋاڭلارنى (پەخىرلىنىپ) ياد ئەتكەندەك ياكى ئۇنىڭدىنمۇ زىيادە ياد ئېتىڭلار﴾ دېگەن ئايەتنى نازىل قىلدى.»[1]

ئايەتلەرنىڭ ئىلگىرىكى ئايەتلەر بىلەن بولغان باغلىنىشلىقى

ھەج ئەھكاملىرىنىڭ ئايەتلىرى روزا تۇتۇش ئەھكاملىرىنىڭ ئايەتلىرىدىن كېيىن بايان قىلىنغان. چۈنكى، ھەج ئايلىرى روزا تۇتۇش ئېيىدىن كېيىنلا كېلىدۇ. ئەمما بۇ ئايەتلەردىن ئىلگىرى بايان قىلىنغان جىھاد قىلىش ئەھكاملىرىنىڭ ئايەتلىرى بولسا، ئۇرۇش ھارام قىلىنغان ئايلارنىڭ، ئېھرامنىڭ ۋە مەسجىدى ھەرامنىڭ ئەھكاملىرى بايان قىلىنغان ئايەتلەرنىڭ قاتارىدا نازىل قىلىنغان.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆمرە قىلماقچى بولغان، مۇشرىكلار ئۇنى بىرىنچى قېتىمدا ھۇدەيبىيەدە توسۇۋالغان، كېيىنكى يىلى قازا ئۆمرە قىلماقچى بولغان، ئۇنىڭ ساھابىلىرى ئۆزلىرىگە مۇشرىكلارنىڭ خىيانەت قىلىپ قېلىشىدىن ئەنسىرىگەن چاغدا الله تائالا جىھاد ئەھكاملىرىنى بايان قىلىپ ئايەتلەرنى نازىل قىلغان ئىدى. ئاندىن سۆز يەنە ھەج ئەھكاملىرىنى تولۇقلاشقا قايتتى. مانا بۇ مەزكۇر ئايەتلەرنىڭ ئىلگىرىكى ئايەتلەر بىلەن بولغان باغلىنىشىدۇر.

نازىل بولۇش سەۋەبلىرى

1 ـ كەئب ئىبنى ئۇجرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا كەلگەندە پىتلار يۈزۈمدە ئۆمۈلۈشۈپ يۈرەتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئىشىنىڭ بۇ دەرىجىگە يەتكەنلىكىنى بىلمەپتىمەن، قوي تاپالامسەن؟» دېدى. مەن: ياق، دېدىم. ئۇ: «ئۈچ كۈن روزا تۇتقىن ياكى ھەر بىر مىسكىنگە يېرىم سادىن ھېسابلاپ، ئالتە مىسكىنگە تاماق بەرگىن ۋە بېشىڭنى چۈشۈرگىن» دېدى. شۇنىڭ بىلەن: ﴿سىلەردىن كىمكى كېسەل ياكى بېشىدا ئىللەت بولۇپ

[1] ئىمام ئىبنى ئەبۇ ھاتەم رىۋايەت قىلغان. ئىمام سۇيۇتىنىڭ «ئەددۇررۇل مەنسۇر» ناملىق كىتابى، 1 ـ جىلد، 231 ـ بەت.

www.munber.org

(شۇ سەۋەبتىن بېشىنى چۇشۇرسە)﴾ دېگەن ئايەت نازىل بولدى. بۇ ئايەت ماڭا خاس نازىل بولدى، بىراق ھۆكمى سىلەرگىمۇ ئاممىباپتۇر.» [①]

2 ـ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: «يەمەنلىكلەر ھەجگە ئوزۇقلۇق ئېلىۋالماي كېلەتتى. ئۇلار: بىز تەۋەككۇل قىلغۇچىلارمىز، دەيتتى. ئاندىن كىشىلەردىن يېمەك ـ ئىچمەك تىلەيتتى. شۇنىڭ بىلەن الله تائالا: ﴿زاد ـ راھىلە ئېلىۋېلىڭلار، ئەڭ ياخشى زاد ـ راھىلە تەقۋادارلىقتۇر﴾ دېگەن ئايەتنى نازىل قىلدى.» [②]

3 ـ ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: «قۇرەيشلەر ۋە ئۇلارنىڭ دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغانلار ھەج قىلغاندا مۇزدەلىفەدە تۇراتتى. باشقا ئەرەبلەر ئەرەفاتتا تۇراتتى. ئىسلام كەلگەندىن كېيىن الله تائالا پەيغەمبىرىنى ئەرەفاتقا كېلىشكە، شۇ يەردە تۇرۇشقا ۋە شۇ يەردىن قايتىشقا بۇيرۇدى. بۇ، الله تائالانىڭ: ﴿ئاندىن كېيىن، سىلەر (ئەرەفاتتىن) كىشىلەر قايتقان جاي بىلەن قايتىڭلار﴾ دېگەن سۆزىدە ئىپادىلىنىدۇ.» [③]

يەنە بىر رىۋايەتتە: «قۇرەيشلەر: بىز الله نىڭ ئادەملىرى ۋە الله نىڭ ھەرىمىدە ئولتۇراقلاشقان. شۇڭا بىز ھەرەم دائىرىسىدىن چىقمايمىز ۋە ھەرەمنىڭ ئۆزىدىنلا قايتىمىز، دېيىشەتتى» دېيىلگەن.

تەپسىرنىڭ ئىنچىكە ۋە نازۇك نۇقتىلىرى

1 ـ ھەج قىلغۇچى ياكى ئۆمرە قىلغۇچى، قۇربانلىق قىلىشنى ۋاجىب قىلىپ قويىدىغان بىرەر سەۋەب بولماستىن، ھەرەم ئەھلى ئۈچۈن قۇربانلىق قىلىپ بېرىشكە ئېلىپ بارغان ھايۋانلار قۇربانلىق دېيىلىدۇ. ئايەتتە كۆزدە تۇتۇلغان قۇربانلىق بۇ ئەمەس. ھەج قىلغۇچى ياكى ئۆمرە قىلغۇچى بىرەر ۋاجىپنى قىلمىغان ياكى چەكلەنگەن ئىشنى قىلىپ قالغانغا ئوخشاش ئىشلار تۈپەيلىدىن، شۇنىڭدەك يولدا توسۇلۇپ قالغان، ھەج بىلەن ئۆمرە ئارىلىقىدا ئېھرامدىن چىقىپ ئېھرامدا چەكلەنگەن نەرسىلەردىن بەھرىمەن بولغانغا ئوخشاش ئىشلار تۈپەيلىدىن، قۇربانلىق قىلىش ۋاجىب بولۇپ قالغان قۇربانلىقمۇ قۇربانلىق دېيىلىدۇ. ئايەتتە كۆزدە تۇتۇلغان قۇربانلىق دەل مانا مۇشۇ قۇربانلىقتۇر.

---

① ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان. ئىمام ئىبنى كەسىرنىڭ «قۇرئان ئەزىم» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 232 ـ بەت.

② ئىمام بۇخارى، ئەبۇ داۋۇد ۋە نەسائى رىۋايەت قىلغان. ئىمام ئىبنى جەۋزىنىڭ «زادۇل مەسىيرفي ئىلمىتتەپسىر» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 212 ـ بەت.

③ ئىمام بۇخارى، مۇسلىم، ئەبۇ داۋۇد ۋە تىرمىزى رىۋايەت قىلغان. ئىمام سۇيۇتىنىڭ «ئەددۇررۇل مەنسۇر» ناملىق كىتابى، 1 ـ جىلد، 226 ـ بەت.

2 ـ ھەج بىلەن ئۆمرەنى تولۇق ئادا قىلىش ئۇ ئىككىسىنىڭ ئىبادەتلىرىنى ۋە شەرتلىرىنى سىرتقى جەھەتتە تەلەپكە لايىق رەۋىشتە تولۇق ئادا قىلىشنى، ئىچكى جەھەتتە رىيا قىلماستىن، كۆز ـ كۆز قىلماستىن اللە تائالاغا ئىخلاس بىلەن ئادا قىلىشنى كۆرسىتىدۇ.

بىر شائىر بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

مەگەر قىلساڭ ھەجنى پۇل ـ مال بىلەن، ئەمەلىيەتتە قىلمىدىڭ ھەج،
ۋە لېكىن ھەج قىلدى كارۋان بولغاچقا ھارام ئۇنىڭ كېلىش مەنبەسى.
قوبۇل قىلىدۇ اللە پەقەت خالىس ھەجنى،
ئەمەس ھاجى تاۋاپ قىلغانىڭ ھەممىسى اللە نىڭ بەيتىنى.

3 ـ اللە تائالانىڭ: ﴿پاكى بىشىدا ئىللەت بولۇپ﴾ دېگەن سۆزىدە قىسقارتىلما بولۇپ، ئۇنىڭ تولۇق شەكلى: «شۇ سەۋەبتىن بېشىنى چۈشۈرسە»، دېيىلىدۇ.

4 ـ ئەرەب تىلىدا سۆزنى تەكتىلەش ئۇسلۇبى ناھايىتى كۆپ ئىشلىتىلىدۇ. اللە تائالانىڭ: ﴿ئۇنىڭ ھەممىسى ئون كۈن بولىدۇ﴾ دېگەن سۆزىمۇ ئۇلارنىڭ شۇ ئۇسلۇبى بويىچە تەكىت قىلىنىپ بايان قىلىنغان. اللە تائالا مۇشۇ ئۇسلۇبتا يەنە مۇنداق دېگەن: ﴿لېكىن كۆكرەكلەردىكى قەلبلەر كور بولىدۇ﴾[1] ﴿مەيلى ئىككى قانىتى بىلەن ئۇچىدىغان ئۇچار قۇش بولسۇن﴾[2] ﴿بۇ پەقەت ئاغزىڭلاردا ئېيتىلغان سۆزدۇر﴾[3].

مۇنداق تەكتىلەش ئىككىلىنىشنى تۈگىتىدۇ. بەزى ئەرەبلەر «يەتتە» دېگەن سانىنى بىرلەر خانىلىق سانلارنىڭ كۆپلىكى ئۈچۈن ئىشلىتىدۇ. شۇنداقلا ئۇلار «70» دېگەن سانىنى ناھايىتى كۆپ سانىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىدۇ. ئاڭلىغۇچىنىڭ ئىككىلىنىپ قالماسلىقى ئۈچۈن، اللە تائالا: ﴿ھەممىسى ئون كۈن بولىدۇ﴾ دەپ تەكىتلىگەن. بۇ نۇقتىغا دىققەت قىلىشىڭ كېرەك.

5 ـ قۇرەيشلەر ھەج قىلغاندا ھەرەمنىڭ دائىرىسى سىرتىغا چىقمايتتى. ئۇلار: «بىز باشقا ئىنسانلارغا ئوخشىمايمىز، بىز اللە نىڭ ئادەملىرىمىز ۋە اللە نىڭ ھەرىمىدە ئولتۇراقلاشقانلارمىز. شۇڭا ھەرەمنىڭ دائىرىسىدىن سىرتقا چىقمايمىز» دەيتتى. سىرتتىن كەلگەن ھاجىلار ھەرەمنىڭ سىرتىدا (يەنى ئەرەفاتتا) تۇراتتى ۋە شۇ جايدىن قايتاتتى. شۇڭا اللە تائالا ھەرەم ئاھالىسىنى سىرتتىن كەلگەنلەر تۇرىدىغان جايدا تۇرۇشقا ۋە شۇلار قايتقان يەردىن قايتىشقا بۇيرۇپ مۇنداق دېدى: ﴿ئاندىن كېيىن، سىلەر (ئەرەفاتتىن) كىشىلەر قايتقان جاي بىلەن قايتىڭلار﴾ بۇنى ئىبنى قۇتەيبە بايان قىلغان[4].

---

[1] سۈرە ھەج 46 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[2] سۈرە ئەنئام 38 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[3] سۈرە ئەھزاب 4 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[4] ئىبنى قۇتەيبەنىڭ «غەرىيبۇل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 79 ـ بەت.

www.munber.org

6 ـ الله تائالا: ﴿ھەج ۋاقتى مەلۇم بىرقانچە ئايدۇر (يەنى شەۋۋال، زۇلقەئدە ئايلىرى ۋە زۇلھەججە ئېيىنىڭ ئون كۈندۇر). بۇ ئايلاردا ھەج قىلىشنى نىيەت قىلغان (يەنى ئېھرام باغلىغان) ئادەمنىڭ ھەج قىلىۋاتقاندا جىنسىي ئالاقە قىلىشى، گۇناھ قىلىشى ۋە جاڭجال قىلىشى مەنئى قىلىنىدۇ﴾ دېگەن سۆزىدە «ھەج» دېگەن سۆز ئۈچ قېتىم تەكرارلانغان بولۇپ، بىرىنچىسى ھەجنىڭ ۋاقتىنى، ئىككىنچىسى ھەجنىڭ ئۆزىنى، ئۈچىنچىسى ھەج ۋاقتىنى ۋە ئورنىنى يەنى ھەرەمنى كۆرسىتىدۇ. ئەگەر بىرى: بۇ ئايلاردا ھەج قىلىشنى نىيەت قىلغان يەنى ئېھرام باغلىغان ئادەمنىڭ ھەج قىلىۋاتقاندا جىنسىي ئالاقە قىلىشى، گۇناھ قىلىشى ۋە جاڭجال قىلىشى مەنئى قىلىنىدۇ دېسە، ئايەتتىكىدەك ئوچۇق مەنىنى ئىپادىلىيەلمەيتتى. ئايەتتە يەنە مەنپىي سۆز قۇرۇلمىسى ئىشلىتىلگەن. چۈنكى، ئۇ توسۇش سۆز قۇرۇلمىسىدىن كۈچلۈكرەك مەنە ئىپادىلەيدۇ.

شەرئىي ھۆكۈملىرى

بىرىنچى ھۆكۈم

ئۆمرە قىلىش ھەجگە ئوخشاش پەرزمۇ؟

فىقھشۇناسلار ئۆمرىنىڭ ھۆكمىدە مۇنداق قاراشلارغا كەلگەن. شافىئىي ۋە ھەنبەلى مەزھەبىدىكىلەر ئۆمرە قىلىشنى ھەجگە ئوخشاشلا پەرز دەپ قارايدۇ. بۇ قاراش ئەلىي، ئىبنى ئۆمەر ۋە ئىبنى ئابباس قاتارلىقلاردىن رىۋايەت قىلىنغان.

مالىكى ۋە ھەنەفى مەزھەبىدىكىلەر ئۆمرە قىلىشنى سۈننەت دەپ قارايدۇ. بۇ قاراش ئىبنى مەسئۇد ۋە جابىر ئىبنى ئابدۇللاھتىن رىۋايەت قىلىنغان.

شافىئىي ۋە ھەنبەلى مەزھەبىدىكىلەرنىڭ دەلىللىرى

شافىئىي ۋە ھەنبەلى مەزھەبىدىكىلەر ئۆز قاراشلىرىغا مۇنداق بىرقانچە دەلىلنى ئاساس قىلغان بولۇپ، ئۇنى تۆۋەندە قىسقىچە بايان قىلىمىز:

1 ـ الله تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ھەج بىلەن ئۆمرەنى الله ئۈچۈن تولۇق ئورۇنلاڭلار﴾. بۇ ئايەت مۆمىنلەرنى ھەج بىلەن ئۆمرەنى تولۇق ئورۇنلاشقا بۇيرۇۋدى. تولۇق ئورۇنلاش بىر ئىشنى مۇكەممەل قىلىشتىن ئىبارەتتۇر. شۇڭا تولۇق ئورۇنلاش ئۆمرەنىڭ پەرز ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

2 ـ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىگە مۇنداق دەيدۇ: «كىمكى قۇربانلىق ئېلىپ كەلگەن بولسا، ئۇنى ھەج بىلەن ئۆمرەدە قۇربانلىق قىلسۇن.»[1]

---

[1] ئىمام شەۋكانىنىڭ «فەتھۇل قەدىر» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 195 ـ بەت.

3 ـ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «ئۆمرە قىيامەت كۈنىگىچىلىك ھەجگە كىرىشتۈرۈۋېتىلدى.»[1]

مالىكىي ۋە ھەنەفى مەزھەپدىكىلەرنىڭ دەلىللىرى

مالىكىي ۋە ھەنەفى مەزھەپدىكىلەر ئۆمرە قىلىشنىڭ سۈننەت ئىكەنلىكىگە تۆۋەندىكىدەك دەلىل كۆرسىتىدۇ:

1 ـ الله تائالانىڭ: ﴿قادىر بولالىغان كىشىلەرنىڭ الله ئۈچۈن كەبىنى زىيارەت قىلىشى ئۇلارغا پەرز قىلىندى﴾[2] دېگەن ۋە: ﴿كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا (ئۇلارنى) ھەجگە چاقىرىپ نىدا قىلغىن﴾[3] دېگەن سۆزلىرىگە ئوخشاش ھەجنىڭ پەرزلىكىنى كۆرسىتىدىغان ئايەتلەردە ئۆمرە تىلغا ئېلىنمىغان.

2 ـ ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسلىرىنى بايان قىلىپ كەلگەن سەھىھ ھەدىسلەردە ئۆمرە تىلغا ئېلىنمىغان. بۇ ئۆمرەنىڭ پەرز ئەمەسلىكىنى، ئۇنىڭ ھۆكۈمدە ھەجدىن پەرقلىق ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

3 ـ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «ھەج قىلىش جىھادتۇر، ئۆمرە قىلىش نەپلە ئىبادەتتۇر.»[4]

4 ـ جابىر ئىبنى ئابدۇللاھ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئۆمرە قىلىش پەرزمۇ؟ دەپ سورىغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ياق، ئۆمرە قىلساڭلار، ئۆزەڭلار ئۈچۈن ياخشىدۇر» دېگەن.[5]

5 ـ ئۇلار شافىئىي مەزھەپدىكىلەر دەلىل قىلغان ھەدىسلەر ھەققىدە جاۋاب بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: «ئۇ ھەدىسلەر ئۆمرەنى باشلاپ بولغان ۋاقىتقا قارىتىلىدۇ. "تولۇق ئورۇنلاش" دېگەن سۆز كىشىگە ئۇنىڭ باشلىنىپ بولغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. مۇشۇنداق بولغاندا ئۇنىڭ پەرز بولىدىغانلىقىدا ھەممە بىردەكلىكتە ئىگە.»

ئىمام شەۋكانى مۇنداق دەيدۇ: «گەرچە بۇ قاراش بىرئاز يىراق بولسىمۇ، دەلىللەرنى بىرلەشتۈرۈپ چۈشەنگەندىن كېيىن، بولۇپمۇ جابىر ئىبنى ئابدۇللاھنىڭ ھەدىسىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆمرە قىلىشنىڭ پەرز ئەمەسلىكىنى ئېنىق كۆرسەتكەندىن كېيىن، بۇ قاراشقا ئەمەل قىلىش ۋاجىپ بولىدۇ. مۇشۇنىڭغا ئاساسەن، ئۆمرەنىڭ پەرزلىكىنى كۆرسىتىدىغان دەلىللەرنى ئېتىبارغا ئېلىشقا بولمايدۇ.»[6]

---

[1] ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.
[2] سۈرە ئال ئىمران 97 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[3] سۈرە ھەج 27 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[4] ئىمام ئىبنى ئەبۇ شەيبە، ئابدۇ ئىبنى ھۇمەيد ۋە ئىبنى ماجە قاتارلىقلار رىۋايەت قىلغان.
[5] ئىمام تىرمىزى رىۋايەت قىلغان. ئىمام شەۋكانىنىڭ «فەتھۇل قەدىر» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 195 ـ بەت.
[6] ئىمام شەۋكانىنىڭ «فەتھۇل قەدىر» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 195 ـ بەت.

www.munber.org

مەنچمۇ: بۇ قاراشنىڭ كۈچلۈك بولۇشى ئېھتىمالغا يېقىندۇر. توغرىسىنى الله تائالا بىلگۈچىدۇر.

ئىككىنچى ھۆكۈم

ھەج بىلەن ئۆمرەنى ئادا قىلىشقا توسقۇنلۇق قىلىدىغان سەۋەب كېسەل بىلەن دۈشمەننى ئۆز ئىچىگە ئالامدۇ؟

ئۆلىمالار ئېھرام باغلىغۇچىنىڭ ھەج بىلەن ئۆمرەنى ئادا قىلىشىغا توسقۇنلۇق قىلىپ، ئۇنىڭ ئېھرامدىن چىقىشىغا يول ئېچىپ بېرىدىغان سەۋەب ھەققىدە مۇنداق قاراشلارغا كەلگەن:

ئىمام مالىك، شافىئىي ۋە ئەھمەد قاتارلىق كۆپچىلىك ئۆلىمالار مۇنداق دەپ قارايدۇ: ھەج بىلەن ئۆمرەنى ئادا قىلىشقا توسقۇنلۇق قىلىدىغان سەۋەب پەقەت دۈشمەندۇر. چۈنكى، مەزكۇر ئايەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھۇدەيبىيەدە توسۇلۇپ قالغان، ئۇ ۋە ئۇنىڭ ساھابىلىرى مەككىگە كىرىشتىن مەنئى قىلىنغان چاغدا نازىل بولغان. ئۇلار ئۆمرەگە ئېھرام باغلىغان ئىدى.

ئىبنى ئابباس مۇنداق دەيدۇ: «دۈشمەننىڭ توسقۇنلۇق قىلىشىدىن باشقا ھېچقانداق نەرسە توسقۇنلۇق بولمايدۇ.»

ئىمام ئەبۇ ھەنىفە مۇنداق دەپ قارايدۇ: دۈشمەن، كېسەل، خېيىم ـ خەتەر، پۇل ـ مال قولدىن كېتىش، ئۇلاغنى يوقىتىپ قويۇش، خوتۇن كىشىنىڭ مەھرىمىنىڭ يولدا ئۆلۈپ كېتىشى قاتارلىق ۋە شۇنىڭغا ئوخشىغان ھەج قىلغۇچىنى بەيتۇللاھقا بېرىشتىن توسۇپ قويىدىغان ھەرقانداق سەۋەبلەر توسقۇنلۇق ھېسابلىنىدۇ.

ئەبۇ ھەنىفە: ﴿ئەگەر ھەجنى ياكى ئۆمرەنى ئادا قىلىشتا توسقۇنلۇققا ئۇچرىساڭلار﴾ دېگەن ئايەتنىڭ زاھىرى مەنىسىنى دەلىل قىلغان.

ئۇ يەنە ئىبنى مەسئۇدتىن رىۋايەت قىلىنغان مۇنۇ پەتۋانى دەلىل قىلغان: ئىبنى مەسئۇد زەھەرلىك جانىۋار چېقىۋالغان بىر ئادەمگە توسقۇنلۇققا ئۇچرىغان ھۆكۈم بىلەن پەتىۋا بېرىپ، ئۇنى ئېھرامدىن چىقىشقا بۇيرۇغان[1].

كۆپچىلىك ئۆلىمالار مۇنداق دەلىل كەلتۈرىدۇ: الله تائالا ئايەتتە ﴿ئەمىنلىكتە بولغان چېغىڭلاردا﴾ دېگەن سۆزنى بايان قىلدى، مانا بۇ دۈشمەننىڭ توسقۇنلۇق قىلىشىنى كۆرسىتىدۇ، كېسەلنىڭ توسقۇنلۇق قىلىشىنى كۆرسەتمەيدۇ. ئەگەر كېسەلنىڭ توسقۇنلۇقى بولسا ئىدى، ئەلۋەتتە، «ساقايغان چېغىڭلاردا» دېگەن بولاتتى. ئىبنى ئابباسنىڭ: «دۈشمەننىڭ توسقۇنلۇق قىلىشىدىن باشقا ھېچقانداق نەرسە توسقۇنلۇق بولمايدۇ»

---

[1] ئىمام تەھاۋىي ئابدۇراھمان ئىبنى زەيدنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «بىر ئادەم ئۆمرىگە ئېھرام باغلىدى. كېيىن ئۇنى زەھەرلىك بىر جانىۋار چېقىۋالدى. ئۇ يول ئۈستىدە يىقىلىپ ياتقاندا ئۇلاغلىق بىر تۈپ ئادەملەر يېتىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئىبنى مەسئۇد بار ئىدى. ئۇلار ئۇنىڭدىن بۇ ئادەم ھەققىدە پەتىۋا سورىدى. ئىبنى مەسئۇد: قۇربانلىقنى ھەرەمگە ئەۋەتىڭلار، قۇربانلىقنى ئۆزەڭلار بىلەن ئۇ ئادەمنىڭ ئارىسىدا بەلگە قىلىڭلار. قۇربانلىق جايىغا يەتكەندە ئۇ ئېھرامدىن چىقسا بولىدۇ دېدى.»

دېگەن سۆزى ئايەتنىڭ مەنىسىنى تېخىمۇ خاسلاشتۇرىدۇ، ئۇ قۇرئاننىڭ مەنىسىنى ئەڭ ياخشى بىلىدىغان ئادەمدۇر[1].

كۈچلۈك قاراش

ئىمام ئەبۇ ھەنىفەنىڭ قارىشى كۈچلۈكرەك بولۇش ئېھتىمالىغا يېقىن. چۈنكى، ئۇ مەزكۇر ئايەتنىڭ زاھىرى مەنىسىگە، ئىسلام دىنىنىڭ ئاسانچىلىق ۋە كەڭرىچىلىك يارىتىپ بېرىدىغان دىن ئىكەنلىكىگە ئۇيغۇندۇر. ئايەتنىڭ زاھىرى مەنىسىمۇ ئاسانلىق يارىتىپ بېرىشنى ئۈندەيدۇ. ئەگەر كېسەلنىڭ كېسىلى ئېغىرلىشىپ كەتسە، ھەج ئىبادەتلىرىنى تولۇق ئادا قىلىش ئىمكانىيىتىگە قانداق ئىگە بولىدۇ؟ ئۇلۇغى يۈتۈپ كەتكەن ياكى پۇلى يوقاپ كەتكەن ئادەم سەپەرنى قانداق داۋاملاشتۇرالايدۇ؟ چۈنكى، ئۇ يول خىراجىتىگە ۋە ئوزۇقلۇققا ئىگە ئەمەس. ئىسلام دىنى ئۇنى كىشىلەردىن قەرز ئېلىشقا تەكلىپ قىلسۇنمۇ؟

بىز كۈچلەندۈرگەن بۇ قاراش تەپسىرشۇناسلارنىڭ پېشۋاسى ئىبنى جەرىر تەبەرى (اللہ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن!) تاللىغان قاراشنىڭ ئۆزى بولۇپ، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: «اللہ تائالانىڭ ﴿ئەگەر ھەجنى ياكى ئۆمرەنى ئادا قىلىشتا توسقۇنلۇققا ئۇچرىساڭلار﴾ دېگەن سۆزىگە: ئەگەر سىلەر دۈشمەندىن قورقۇش سەۋەبىدىن ياكى كېسەل ۋە ياكى بەيتۇللاھقا يېتىپ بېرىشقا توسقۇنلۇق قىلىدىغان بىرەر ئىللەت سەۋەبىدىن ھەجگە بارالمىساڭلار دەپ مەنە بېرىش ئەڭ توغرىدۇر. يەنى بۇ ئايەت: سىلەر دۈشمەن قورقۇنچىسىغا دۇچ كېلىپ ياكى كېسەل بولۇپ قېلىپ ھەجگە بېرىشتىن توسۇلۇپ قالساڭلار دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ.»[2]

مەن يەنە مۇنداق دەيمەن: ئۇ قاراشنى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ سەھىھ بۇخارى ۋە سەھىھ مۇسلىمدا رىۋايەت قىلىنغان مۇنۇ ھەدىسى كۈچلەندۈرىدۇ. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇنداق دەيدۇ: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام زۇبەير ئىبنى ئابدۇلمۇتتەلىبنىڭ قىزى زۇبائەنىڭ قېشىغا كىردى. زۇبائە: ئى اللہ نىڭ پەيغەمبىرى! مەن ھەج قىلىشنى خالايمەن، بىراق مەن كېسەل بولۇپ قالىمەن، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ھەج قىلغىن، قەيەردە توسۇلۇپ قالسام شۇ يەردە ئېھرامدىن چىقىمەن دەپ شەرت قىلغىن» دېدى. مانا بۇ ھەدىس كېسەلمۇ ئېھرامدىن چىقىشقا يول ئېچىپ بېرىدىغان سەۋەبلەرنىڭ بىرى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ قاراش ئىسلام دىنىنىڭ كەڭچىلىك يارىتىپ بېرىدىغانلىقى ۋە ئەھكاملىرىنىڭ ئاسان ئىكەنلىكى بىلەن بىردەكلىككە ئىگە.

ئۈچىنچى ھۆكۈم

ھەجگە بېرىشتىن توسۇلۇپ قالغان كىشىگە نېمە قىلىش ۋاجىپ بولىدۇ؟ قۇربانلىق قەيەردە بوغۇزلىنىدۇ؟

---

[1] ئىمام فەخرۇددىن رازىنىڭ «ئەتتەپسىر ئەلكەبىر» ناملىق تەپسىرى، 5 ـ جىلد، 160 ـ بەت. ئىمام جەسساسنىڭ «ئەھكامۇل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 315 ـ بەت. ئىمام ئەلۇسىنىڭ «روھۇلمەئانى» ناملىق تەپسىرى، 2 ـ جىلد، 80 ـ بەت.

[2] ئىمام تەبەرىنىڭ «جامىئۇل بەيان» ناملىق تەپسىرى، 2 ـ جىلد، 215 ـ بەت.

www.munber.org

مەزكۇر ئايەت ھەجگە بېرىشتىن توسۇلۇپ قالغان كىشىنىڭ قۇربانلىق قىلىشىنى ئوچۇق كۆرسىتىپ بېرىدۇ. چۈنكى، الله مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەگەر (دۈشمەن ياكى كېسەللىك سەۋەبىدىن) ھەجنى ياكى ئۆمرەنى ئادا قىلىشتا توسقۇنلۇققا ئۇچرىساڭلار، ئۇ ھالدا نېمە ئوڭاي بولسا (يەنى تۆگە، كالا، قويدىن نېمىنى تاپالىساڭلار)، شۇنى قۇربانلىق قىلىڭلار﴾.

ئەڭ تۆۋىنى قوي قۇربانلىق قىلىش لازىم. كالا ياكى تۆگە قۇربانلىق قىلىش ئەۋزەلدۇر. الله تائالا: ﴿نېمە ئوڭاي بولسا (يەنى تۆگە، كالا، قويدىن نېمىنى تاپالىساڭلار)، شۇنى قۇربانلىق قىلىڭلار﴾ دېگەنلىكى ئۈچۈن قوي قۇربانلىق قىلىسمۇ كۇپايە قىلىدۇ. بۇ كۆپچىلىك فىقھشۇناسلارنىڭ قارىشىدۇر.

ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنغان: «تۆگە ياكى كالا قۇربانلىق قىلىش لازىم، قوي قۇربانلىق قىلسا ئادا بولمايدۇ.» لېكىن توغرا قاراش كۆپچىلىكنىڭ قارىشىدۇر.

توسۇلۇپ قالغۇچىنىڭ قۇربانلىقنى بوغۇزلىنىدىغان ئورنىغا كەلسەك، ئۆلىمالار بۇ مەسىلىدە بىرقانچە قاراشقا كەلگەن:

ئىمام شافىئىي، مالىك ۋە ئەھمەدتىن ئىبارەت كۆپچىلىك ئۆلىمالار مۇنداق قارايدۇ: مەيلى ھەرەم بولسۇن، مەيلى ھەرەمنىڭ سىرتى بولسۇن، قۇربانلىق توسۇلۇپ قالغان يەرنىڭ ئۆزىدە بوغۇزلىنىدۇ.

ئىمام ئەبۇ ھەنىفە مۇنداق دەيدۇ: الله تائالا ﴿ئاندىن ئۇنى بوغۇزلاشقا تېگىشلىك جاي بەيتۇللانىڭ يېنىدۇر (يەنى ھەرەمدۇر)﴾[1] دېگەنلىكى ئۈچۈن، قۇربانلىق پەقەت ھەرەمنىڭ ئۆزىدە قىلىنىدۇ.

ئىبنى ئابباس مۇنداق دەيدۇ: «ئەگەر قۇربانلىقنى ھەرەمگە ئەۋەتىشكە قادىر بولالىسا، ئۇنى ھەرەمگە ئەۋەتىش ۋاجىپ بولىدۇ. ئۇنىڭغا قادىر بولالمىسا، توسۇلۇپ قالغان يېرىدە بوغۇزلايدۇ.»

كۈچلۈك قاراش

كۆپچىلىك ئۆلىمالارنىڭ قارىشىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئەگەشكەن ئاساستا كۈچلەندۈرۈشكە بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھۇدەيبىيەدە توسۇلۇپ قالغاندا شۇ يەردە قۇربانلىق قىلغان بولۇپ، ئۇ يەر ھەرەمگە تەۋە ئەمەس. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ ئىشى ھەرەمگە بېرىشتىن توسۇلۇپ قالغان كىشىنىڭ ھەرەمدە بولسۇن ياكى ھەرەمنىڭ سىرتىدا بولسۇن ئېھرامدىن چىققان يېرىدە قۇربانلىق قىلىشىنى كۆرسىتىدۇ.

---

[1] سۈرە ھەج 33 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئەمما الله تائالانىڭ: ﴿كەبىگە ئېلىپ بېرىپ قۇربانلىق قىلىشتۇر﴾[1] دېگەن سۆزىگە ۋە: ﴿ئاندىن ئۇنى بوغۇزلاشقا تېگىشلىك جاي بەيتۇللانىڭ يېنىدۇر (يەنى ھەرەمدۇر)﴾ دېگەن سۆزىگە كەلسەك. بۇ ئايەتلەر ئىمام شەۋكانى ئېيتقاندەك، قۇربانلىقنى كەبىگە ئېلىپ بېرىشقا مۇمكىن بولىدىغان ئەمىنلىك بار ۋاقىتقا قارىتىلىدۇ[2].

تۆتىنچى ھۆكۈم

بەھرىمەن بولىدىغان ھەج قىلىپ، قۇربانلىق تاپالمىغان كىشىنىڭ (يەنى ئۆمرەنى قىلىپ بولۇپ، ھەجگىچە ئېھرامدا چەكلەنگەن نەرسىلەردىن بەھرىمەن بولغان، ئاندىن ھەجگە ئېھرام باغلىغان كىشىنىڭ) ھۆكمى نېمە؟

الله تائالانىڭ: ﴿(ئاراڭلاردىن) ئۆمرە قىلغاندىن كېيىن ھەج قىلىشتىن بەھرىمەن بولغان ئادەم (يەنى ھەجدىن بۇرۇن ئۆمرە قىلىپ تاماملىغان ئادەم) نېمە ئوڭاي بولسا، شۇنى قۇربانلىق قىلسۇن﴾ دېگەن سۆزى بەھرىمەن بولىدىغان ھەج قىلغۇچىغا قۇربانلىق قىلىشنىڭ ۋاجىپ ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. ئەگەر پۇلى بولمىغانلىقى ياكى قۇربانلىق قىلىدىغان مال تاپالمىغانلىقى سەۋەبىدىن قۇربانلىق قىلالمىسا، ھەج كۈنلىرىدە ئۈچ كۈن، يۇرتىغا قايتىپ بارغاندا يەتتە كۈن روزا تۇتىدۇ.

فىقھشۇناسلار الله تائالانىڭ: ﴿ھەج جەريانىدا ئۈچ كۈن روزا تۇتسۇن﴾ دېگەن سۆزىدە كۆرسىتىلگەن بۇ روزا ھەققىدە مۇنداق قاراشلارغا كەلگەن:

ئىمام ئەبۇ ھەنىفە مۇنداق دەيدۇ: مەزكۇر ئايەت بۇ روزىنى ھەج ئايلىرىدا تۇتۇشنى كۆرسىتىدۇ يەنى ئۆمرەنىڭ ئېھرامى بىلەن ھەجنىڭ ئېھرامىنىڭ ئارىلىقىدا تۇتسا بولىدۇ. بەھرىمەن بولىدىغان ھەج قىلغۇچى ئۆمرەنى تاماملاپ بولغاندىن كېيىن، تېخى ھەجگە ئېھرام باغلىمىغان بولسىمۇ، بۇ روزىنى تۇتسا دۇرۇس بولىدۇ. ئەمما تەرۋىيە ۋە ئەرەفات كۈنلىرى يەنى زۇلھەججە ئېيىنىڭ يەتتىنچى، سەككىزىنچى ۋە توققۇزىنچى كۈنلىرى تۇتۇش تېخىمۇ ئەۋزەلدۇر.

ئىمام شافىئىي مۇنداق دەيدۇ: الله تائالا ﴿ھەج جەريانىدا﴾ دېگەنلىكى ئۈچۈن، بۇ روزىنى ھەجگە ئېھرام باغلاشتىن ئىلگىرى تۇتۇش دۇرۇس ئەمەس. ھەج جەريانى ئېھرام باشلىغاندىن باشلاپ، قۇربانلىق قىلىدىغان كۈنگىچە بولىدۇ. تېخىمۇ توغرا قىلىپ ئېيتقاندا قۇربانلىق كۈنى ۋە تەشرىق كۈنلىرى روزا تۇتۇش دۇرۇس ئەمەس. شۇڭا بۇ روزىنى ئەرەفات كۈنىدىن ئىلگىرى تۇتۇش مۇستەھەبتۇر.

---

[1] سۈرە مائىدە 95 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[2] ئىمام شەۋكانىنىڭ «فەتھۇل قەدىر» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 196 ـ بەت. ئىمام جەسساسنىڭ «ئەھكامۇل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 321 ـ بەت.

www.munber.org

بەزى ئۆلىمالار مۇنداق دەپ قارايدۇ: بۇ روزىنى ھېيت كۈنىدىن ئىلگىرى تۇتمىغان كىشى ئۇنى تەشرىق كۈنلىرىدە تۇتۇشى لازىم. چۈنكى، ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا ۋە ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: «تەشرىق كۈنلىرىدە روزا تۇتۇش پەقەت قۇربانلىق مال تاپالمىغان كىشى ئۈچۈن رۇخسەت قىلىنغان.»[1]

ھەنەفىي مەزھىبى بىلەن شافىئىي مەزھىبىنىڭ ئارىسىدىكى ئىختىلاپنىڭ مەيدانغا كېلىشى ئۇلارنىڭ الله تائالانىڭ: ﴿ھەج جەرياندا ئۈچ كۈن روزا تۇتسۇن﴾ دېگەن سۆزىنىڭ تەپسىرىدىكى ئىختىلاپلىرىغا باغلىقتۇر. ھەنەفى مەھبىدىكىلەر بۇ ئايەتنى ”ھەج ئايلىرى جەرياندا“ دەپ تەپسىر قىلىدۇ. شافىئىي مەزھىبىدىكىلەر ”ھەجگە ئېھرام باغلىغان جەرياندا“ دەپ تەپسىر قىلىدۇ. ھەر ئىككى مەزھەبنىڭ قارىشى بەزى ساھابىلارنىڭ ۋە تابىئىنلارنىڭ ئايرىم - ئايرىم قاراشلىرىغا ئاساسلىنىدۇ.

ئەمما يەتتە كۈن روزا تۇتۇشقا كەلسەك، فىقھشۇناسلار بۇ روزىنىڭ ۋاقتى ھەققىدىمۇ مۇنداق قاراشلارغا كەلگەن:

شافىئىي مەزھىبدىكىلەر مۇنداق دەپ قارايدۇ: الله تائالانىڭ ﴿(ھەجدىن) قايتقاندىن كېيىن يەتتە كۈن روزا تۇتسۇن﴾ دېگەنلىكى ئۈچۈن، بۇ روزىنى يۇرتقا قايتقاندىن كېيىن تۇتىدۇ.

ئىمام ئەھمەد ئىبنى ھەنبەل مۇنداق دەيدۇ: بۇ روزىنى يولدا كېتىۋېتىپ تۇتسىمۇ بولىدۇ. يۇرتقا يېتىپ بېرىپ تۇتۇش شەرت قىلىنمايدۇ.

ئىمام ئەبۇ ھەنىفە مۇنداق دەيدۇ: مەزكۇر ئايەتتىكى ”قايتىش“ دېگەن سۆز ھەج ئەمەللىرىنى تۈگىتىپ بولۇشنى كۆرستىدۇ.

ئىمام مالىك (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن!) مۇ مۇشۇ قاراشتا.

ئىمام شەۋكانى مۇنداق دەيدۇ: «شافىئىي مەزھىبدىكىلەرنىڭ قارىشى كۈچلۈكرەكتۇر، ئىبنى ئۆمەردىن رىۋايەت قىلىنغان سەھىھ بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ﴿(يولى يوقلۇقتىن ياكى قۇربانلىق مال يوقلۇقىدىن قۇربانلىق مال تاپالمىغان ئادەم ھەج جەرياندا ئۈچ كۈن روزا تۇتسۇن، (ھەجدىن) قايتقاندىن كېيىن يەتتە كۈن روزا تۇتسۇن﴾ دېگەن ئايەتنى ”يۇرتىغا قايتقاندىن كېيىن“ دەپ تەپسىر قىلغان.»[2]

---

[1] ئىمام بۇخارى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن رىۋايەت قىلغان.
[2] ئىمام شەۋكانىنىڭ «فەتھۇل قەدىر» ناملىق تەپسىرى، 1 - جىلد، 197 - بەت.

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن رىۋايەت قىلىنغان بىر سەھىھ ھەدىستە ﴿(ھەجدىن) قايتقاندىن كېيىن يەتتە كۈن روزا تۇتسۇن﴾ دېگەن ئايەتنىڭ "يۇرتۇڭلارغا قايتقاندىن كېيىن" دەپ تەپسىر قىلىنغانلىقى رىۋايەت قىلىنغان[1].

بەشىنچى ھۆكۈم

بەھرىمەن بولىدىغان ھەج قىلغۇچىنىڭ قۇربانلىق قىلىشنى ۋاجىپ قىلىپ قويىدىغان شەرتلەر قايسىلار؟

ئۆلىمالار مۇنداق دەيدۇ: بەھرىمەن بولىدىغان ھەج قىلغۇچىنىڭ قۇربانلىق قىلىشنى ۋاجىپ قىلىپ قويىدىغان شەرتلەر بەشتۇر:

بىرىنچى، ئۆمرىنى ھەجدىن بۇرۇن قىلىش كېرەك. ئەگەر ھەج قىلىپ ئاندىن ئۆمرە قىلسا، بەھرىمەن بولىدىغان ھەج قىلغۇچى بولمايدۇ.

ئىككىنچى، ئۆمرەگە ھەج ئايلىرىدا ئېھرام باغلىشى كېرەك.

ئۈچىنچى، الله تائالانىڭ: ﴿(ئاراڭلاردىن) ئۆمرە قىلغاندىن كېيىن ھەج قىلىشتىن بەھرىمەن بولغان ئادەم (يەنى ھەجدىن بۇرۇن ئۆمرە قىلىپ تاماملىغان ئادەم)﴾ دېگەنلىكى ئۈچۈن، شۇ يىلى ھەج قىلىش كېرەك.

تۆتىنچى، الله تائالانىڭ: ﴿مانا بۇ (يەنى ئۆمرە قىلغان ئادەمگە قۇربانلىق قىلىش لازىملىقى ياكى روزا تۇتۇش ھەققىدىكى ھۆكۈم) مەسجىدى ھەرام دائىرىسىدە (يەنى ھەرەمدە) ئولتۇرۇشلۇق بولمىغان كىشىلەر ئۈچۈندۇر﴾ دېگەنلىكى ئۈچۈن،بەھرىمەن بولىدىغان ھەج قىلغۇچى مەككىدە ئولتۇرۇشلۇق بولماسلىقى كېرەك.

بەشىنچى، ھەجگە مەككىدىن ئېھرام باغلىشى كېرەك. ئەگەر ئېھرام باغلاشقا بەلگىلەنگەن جايغا قايتىپ بېرىپ، ھەجگە شۇ يەردىن ئېھرام باغلىسا، ئۇنىڭغا بەھرىمەن بولىدىغان ھەج قىلغۇچى قىلىدىغان قۇربانلىقنى قىلىش لازىم بولمايدۇ[2].

مالىكى مەزھىبىدىكىلەر مۇنداق دەيدۇ: بەھرىمەن بولىدىغان ھەج قىلغۇچىنىڭ قۇربانلىق قىلىشنى ۋاجىپ قىلىپ قويىدىغان شەرتلەر سەككىزدۇر. ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

1 ـ ھەج بىلەن ئۆمرىنى بىر ۋاقىتتا قىلىش كېرەك. 2 ـ بىر قېتىملىق سەپەردە قىلىش كېرەك. 3 ـ بىر يىلدا بولۇش كېرەك. 4 ـ ھەج ئايلىرىدا بولۇش كېرەك. 5 ـ ئۆمرىنى ھەجدىن بۇرۇن قىلىش كېرەك. 6 ـ ھەجگە ئېھرام باغلاش ئۆمرەنى تۈگىتىپ بولغاندىن

---

[1] ئىمام جەسساسنىڭ «ئەھكامۇل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 346 ـ بەت. ئىمام تەبەرىنىڭ «جامىئۇل بەيان» ناملىق تەپسىرى، 2 ـ جىلد، 252 ـ بەت. ئىمام فەخرۇددىن رازىنىڭ «ئەتتەپسىر ئەلكەبىر» ناملىق تەپسىرى، 5 ـ جىلد، 170 ـ بەت. ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 2 ـ جىلد، 378 ـ بەت.

[2] بۇ بەش شەرت ئىمام فەخرۇددىن رازىنىڭ «ئەتتەپسىر ئەلكەبىر» ناملىق تەپسىرى، 5 ـ جىلد، 168 ـ بەتتىن خۇلاسىلەپ ئالدۇق. ئۇ شەرتلەر ئىمام شافىئى (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن!) نىڭ مەزھىبىدۇر.

www.munber.org

كېيىن بولۇش كېرەك. 7 ـ ئۆمرە بىلەن ھەج بىر شەخس تەرىپىدىن ئادا قىلىنىشى كېرەك. 8 ـ مەككىدە ئولتۇرۇشلۇق بولماسلىقى كېرەك[1].

ئالتىنچى ھۆكۈم

مەسجىدى ھەرام دائىرىسىدە ئولتۇرۇشلۇق كىشىلەر كىملەر؟

اللہ تائالانىڭ: ﴿مانا بۇ (يەنى ئۆمرە قىلغان ئادەمگە قۇربانلىق قىلىش لازىملىقى ياكى روزا تۇتۇش ھەققىدىكى ھۆكۈم) مەسجىدى ھەرام دائىرىسىدە (يەنى ھەرەمدە) ئولتۇرۇشلۇق بولمىغان كىشىلەر ئۈچۈندۇر﴾ دېگەن سۆزى ھەرەمدە ئولتۇرۇشلۇق كىشىلەرنىڭ بەھرىمەن بولىدىغان ھەج قىلمايدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. ئىبنى ئابباس ۋە ئىمام ئەبۇ ھەنىفەمۇ مۇشۇ قاراشتا.

ئىمام مالىك، شافىئىي ۋە ئەھمەد: مەككىدە ئولتۇرۇشلۇق كىشىلەر بەھرىمەن بولىدىغان ھەجنى توسالغۇسىز قىلالايدۇ، ئۇلار قۇربانلىقمۇ قىلمايدۇ، روزا تۇتمايدۇ دەپ قارايدۇ. ئۇلار ئايەتتىكى «مانا بۇ» دېگەن ئىشارەت ئالمىشىنى دەلىل قىلىپ، بۇ ئالماشنى بەھرىمەن بولىدىغان ھەج قىلغۇچىنىڭ قۇربانلىق قىلىشىنىڭ ياكى روزا تۇتۇشىنىڭ ۋاجىپلىقىغا قاراتقان.

ئەمما ئىمام ئەبۇ ھەنىفە بۇ ئالماشنى بەھرىمەن بولىدىغان ھەجنىڭ ئۆزىگە قارىتىپ، ئايەتنى: مانا بۇ بەھرىمەن بولىدىغان ھەجنى قىلىش ھەرەمدە ئولتۇرۇشلۇق بولمىغان كىشىلەر ئۈچۈندۇر، دەپ چۈشەندۈرگەن.

فىقھشۇناسلار يەنە اللہ تائالانىڭ: ﴿مەسجىدى ھەرام دائىرىسىدە (يەنى ھەرەمدە) ئولتۇرۇشلۇق﴾ دېگەن سۆزىدە مۇنداق قاراشلارغا كەلگەن:

ئىمام مالىك: ئۇلار مەككىنىڭ ئۆزىدە ئولتۇرۇشلۇق كىشىلەردۇر دەپ قارايدۇ. بۇ قاراشنى ئىمام تەھاۋىمۇ قوبۇل قىلغان ۋە كۈچلەندۈرگەن.

ئىبنى ئابباس: ئۇلار ھەرەمدە ئولتۇرۇشلۇق كىشىلەردۇر، دەپ قارايدۇ.

ئىمام شافىئىي: ئۇلار ئاز دېگەندە نامازنى قەسىر قىلىپ ئوقۇيدىغان مۇساپىغىچە بولغان ئارىلىقتا ئولتۇرۇشلۇق كىشىلەر، دەپ قارايدۇ. بۇ قاراشنى ئىبنى جەرىرمۇ قوبۇل قىلغان.

ئىمام ئەبۇ ھەنىفە: ئۇلار ھەرەمنىڭ ھەر تەرىپىدىن ئېھرام باغلاشقا بەلگىلەنگەن جايلارغىچە ئولتۇرۇشلۇق كىشىلەر، دەپ قارايدۇ.

مەن مۇنداق دەپ قارايمەن: مالىكى مەزھىبىنىڭ قارىشى كۈچلۈكرەك بولۇشى مۇمكىن.

[1] بۇ شەرتلەرنى ئىمام قۇرتۇبى «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرىنىڭ، 2 ـ جىلد، 369 ـ بېتىدە بايان قىلغان بولۇپ، بىز ئۇنى قىسقارتىپ نەقىل قىلدۇق.

بەتتىنچى ھۆكۈم

ھەج ئايلىرى قايسىلار؟

ئۆلىمالار الله تائالانىڭ: ﴿ھەج ۋاقتى مەلۇم بىرقانچە ئايدۇر﴾ دېگەن سۆزىدىكى بۇ ئايلارنىڭ قايسى ئايلار ئىكەنلىكىدە مۇنداق قاراشلارغا كەلگەن:

ئىمام مالىك: ھەج ئايلىرى شەۋۋال، زۇلقەئدە ئايلىرى ۋە زۇلھەججە ئېيىنىڭ ھەممىسى دەپ قارايدۇ. بۇ قاراش ئىبنى ئۆمەر، ئىبنى مەسئۇد، ئەتائ ۋە مۇجاھىد قاتارلىقلارنىڭ قارىشىدۇر.

ئىمام ئەبۇ ھەنىفە، شافىئىي ۋە ئەھمەد قاتارلىق كۆپچىلىك ئۆلىمالار: ھەج ئايلىرى شەۋۋال، زۇلقەئدە ئايلىرى ۋە زۇلھەججە ئېيىنىڭ دەسلەپكى ئون كۈنى دەپ قارايدۇ. بۇ قاراش ئىبنى ئابباس، سۇددى، شەئبى، نەخەئى قاتارلىقلارنىڭ قارىشىدۇر.

ئەمما ئۆمرەنىڭ ۋاقتى بولسا، يىلنىڭ ھەممە ۋاقتىدۇر.

ئىمام شەۋكانى مۇنداق دەيدۇ: «بۇ ئىختىلاپنىڭ پايدىسى ھېيتنىڭ بىرىنچى كۈندىن كېيىن قىلىدىغان ھەج ئەمەللىرىدە ئاشكارا كۆرۈلىدۇ. زۇلھەججە ئېيىنىڭ ھەممىسى ھەج ئايلىرىغا تەۋە دېگۈچىلەر كېچىكتۈرۈپ قويغان ئىبادەتلەرنىڭ جازاسى ئۈچۈن قان قىلىشنى لازىم قىلمايدۇ. زۇلھەججە ئېيىنىڭ دەسلەپكى ئون كۈنى ھەج ئايلىرىغا تەۋە دېگۈچىلەر كېچىكتۈرۈپ قويغان (زۇلھەججىنىڭ 10 ـ كۈندىن كېيىن قىلىنغان) ئىبادەتلەرنىڭ جازاسى ئۈچۈن قان قىلىشنى لازىم قىلىدۇ.»[1]

سەككىزىنچى ھۆكۈم

ھەجگە ھەج ئايلىرىدىن ئىلگىرى ئېھرام باغلاش دۇرۇسمۇ؟

ھەجگە ھەج ئايلىرىدىن ئىلگىرى ئېھرام باغلىغان كىشىنىڭ ئېھرامى توغرا بولامدۇ؟ دېگەن مەسىلىدە فىقھشۇناسلار تۆۋەندىكى قاراشلارغا كەلگەن:

بىرىنچى، ئىبنى ئابباسنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: «ھەجگە ھەج ئايلىرىدا ئېھرام باغلاش ھەجنىڭ سۈننىتىدۇر.»

ئىككىنچى، ئىمام شافىئىي: ھەجگە ھەج ئايلىرىدىن ئىلگىرى ئېھرام باغلىغان كىشىنىڭ ئېھرامى ھەج ئۈچۈن بولماي، ئۆمرە ئۈچۈن بولۇپ قالىدۇ. بۇ خۇددى پەرز نامازنى ئۇنىڭ ۋاقتىدىن ئىلگىرى ئوقۇغان كىشىنىڭ نامىزى پەرزگە ھېساب بولماي، نەپلە ناماز بولۇپ قالغىنىغا ئوخشايدۇ، دەپ قارايدۇ.

ئۈچىنچى، ئىمام ئەھمەد ئىبنى ھەنبەل: ھەجگە ھەج ئايلىرىدىن ئىلگىرى ئېھرام باغلاش ياخشى ئەمەس، لېكىن دۇرۇس بولىدۇ، دەپ قارايدۇ.

---

[1] ئىمام شەۋكانىنىڭ «فەتھۇل قەدىر» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 200 ـ بەت.

www.munber.org

تۆتىنچى، ئىمام ئەبۇ ھەنىفە: ھەجگە يىلنىڭ ھەممە ۋاقتىدا ئېھرام باغلاش دۇرۇس بولىدۇ، دەپ قارايدۇ. مەشھۇر رىۋايەتكە ئاساسلانغاندا، ئىمام مالىكمۇ مۇشۇ قاراشتا. ئۇلار الله تائالانىڭ: ﴿ئى مۇھەممەد!) سەندىن يېڭى چىققان ئاي (يەنى ئاينىڭ كىچىك چىقىپ چوڭىيىدىغانلىقى، ئاندىن كىچىكلەيدىغانلىقى) توغرۇلۇق سورىشىدۇ، (ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، ئۇ كىشىلەرنىڭ (تىرىكچىلىك، سودا ـ سېتىق، مۇئامىلە، روزا تۇتۇش، ئىغىز ئېچىش قاتارلىق) ئىشلارنىڭ ۋە ھەجنىڭ ۋاقىتلىرىنى ھېسابلىشى ئۈچۈندۇر﴾[1] دېگەن سۆزىنى دەلىل قىلىدۇ ۋە: ئۆمرەگە يىلنىڭ ھەممىسىدە ئېھرام باغلاش دۇرۇس بولغىنىدەك، ھەجگىمۇ يىلنىڭ ھەممىسىدە ئېھرام باغلاش دۇرۇس بولىدۇ، دەيدۇ.

ئىمام قۇرتۇبى مۇنداق دەيدۇ: «ئىمام شافىئىينىڭ قارىشى توغراراقتۇر، چۈنكى، بۇ ئايەت ئاممىباتۇر، مەزكۇر ئايەت خاس بولۇپ، خاس ھۆكۈم ئاممىباب ھۆكۈمنىڭ ئالدىغا قويىلىدۇ.»

بۇ قاراشقا ئىمام شەۋكانىمۇ قوشۇلغان ۋە ئۇنى كۈچلەندۈرگەن. چۈنكى، بۇ قاراش مەزكۇر ئايەتنىڭ زاھىرى ھۆكمىگە ئۇيغۇندۇر[2].

توققۇزۇنچى ھۆكۈم

ئېھراملىق ھالىتىدە قىلىش چەكلىنىدىغان ئىشلار قايسىلار؟

شەرىئەت ئېھرام باغلىغۇچىنى نۇرغۇن ئىشلارنى قىلىشتىن مەنئى قىلغان بولۇپ، ئۇنىڭ بەزىلىرى قۇرئاندا، بەزىلىرى ھەدىستە كۆرسىتىلگەن. بىز ئۇنى تۆۋەندە يىغىنچاقلاپ بايان قىلىمىز:

بىرىنچى، جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزۈش ۋە ئۇنىڭغا سەۋەب بولىدىغان سۆيۈش، شەھۋەت بىلەن تۇتۇش، سەت گەپلەرنى قىلىش، خوتۇن كىشى بىلەن جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزۈشكە ياكى ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكى ئىشلارغا ئالاقىدار سۆزلەرنى قىلىش قاتارلىقلار چەكلىنىدۇ.

ئىككىنچى، كىشىنى الله تائالاغا تائەت ـ ئىبادەت قىلىشتىن چىقىرىپ تاشلايدىغان يامان ئىشلارنى ۋە گۇناھلارنى قىلىش چەكلىنىدۇ.

ئۈچىنچى، ھەمراھلار، خىزمەتچىلەر ۋە باشقىلار بىلەن جېدەل قىلىش ھەمدە غەلۋە چىقىرىش چەكلىنىدۇ.

بۇ ئىشلارنىڭ چەكلىنىشى الله تائالانىڭ: ﴿بۇ ئايلاردا ھەج قىلىشنى نىيەت قىلغان (يەنى ئېھرام باغلىغان) ئادەمنىڭ ھەج قىلىۋاتقاندا جىنسىي ئالاقە قىلىشى، گۇناھ

[1] سۈرە بەقەرە 189 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[2] ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 2 ـ جىلد، 383 ـ بەت. ئىمام شەۋكانىنىڭ «فەتھۇل قەدىر» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 200 ـ بەت.

قىلىشى ۋە جاڭجال قىلىشى مەنئى قىلىندۇ﴾ دېگەن سۆزىدە كۆرسىتىلگەن بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئايەتنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە چەكلەنگەن.

ئىمام بۇخارى، ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «جىنسىي ئالاقە قىلماي ۋە گۇناھ قىلماي ھەج قىلغان كىشى گۇناھلىرىدىن خۇددى ئانىسىدىن تۇغۇلغان كۈنىگە ئوخشاش پاكلىنىپ قايتىدۇ.»

سۈننەتنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە بەزى نەرسىلەر چەكلەنگەن بولۇپ، ئۇلار خۇشپۇراق نەرسىلەرنى ئىشلىتىش، تىكىلگەن كىيىملەرنى كىيىش، تىرناق ئېلىش، چاچ ئالدۇرۇش ياكى چۈشۈرۈش، خوتۇن كىشىنىڭ يۈزىنى ئېتىشى ۋە پەلەي كىيىشى... قاتارلىق نەرسىلەردۇر. بۇنىڭ تەپسىلاتى فىقھى كىتابلىرىدا تەپسىلى بايان قىلىنغان[1].

ئونىنچى ھۆكۈم

ئەرەفاتتا تۇرۇشنىڭ ھۆكمى نېمە؟ ئۇنىڭ ۋاقتى قاچان باشلىنىدۇ؟

ئۆلىمالار ئەرەفاتتا تۇرۇش ھەجنىڭ ئەڭ چوڭ ئاساسىدۇر، دېگەن قاراشقا بىرلىككە كەلگەن. چۈنكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «ھەج ئەرەفاتقا تۇرۇشتىن ئىبارەتتۇر. كىمكى ھېيت كۈنىنىڭ بىرىنچى كۈنى كىرگەن كېچىسى كۈن چىقىپ كېتىشتىن ئىلگىرى كېلەلىسە، ھەجگە ئۇلگۈرگەن بولىدۇ.»[2]

كۆپچىلىك ئۆلىمالار مۇنداق دەپ قارايدۇ: ئەرەفاتتا تۇرۇش ۋاقتى زۇلھەججە ئېيىنىڭ توققۇزىنچى كۈنى كۈن قايرىلغاندىن باشلاپ، ئونىنچى كۈنى تاڭ يورۇغىچە ئارىلىقتا بولىدۇ، كۈندۈزى بولسۇن، كېچىسى بولسۇن، مۇشۇ ۋاقىتنىڭ قايسى قىسمىدا تۇرسا، بولۇۋېرىدۇ. پەقەت كۈندۈزى تۇرغان كىشىنىڭ تۇرۇشىنى كۈن ئولتۇرۇپ كەتكىچە داۋام قىلىشى ۋاجىپ بولىدۇ. ئەمما، كېچىسى تۇرغان كىشىگە مۇئەييەن بىر ۋاقىتقىچە تۇرۇش ۋاجىپ بولمايدۇ.

ئىمام مالىك (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن!) نىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: «ئەگەر كۈن ئولتۇرۇشتىن بۇرۇن قايتسا، ئۇنىڭ ھەججى ھەج بولمايدۇ، ئۇ كېلەر يىلى قايتا ھەج قىلىشى كېرەك.»

ئىمام قۇرتۇبى مۇنداق دەيدۇ: «كۆپچىلىك ئۆلىمالار ئەرەفاتتىن كۈن ئولتۇرۇشتىن ئىلگىرى قايتقان، ئارقىغا قايتىپ چىقمىغان كىشىنىڭ نېمە قىلىشى ھەققىدە ئىختىلاپ قىلىشىپ قالغان. ئىمام شافىئىي، ئەھمەد ۋە ئەبۇ ھەنىفە: ئۇ بۇنىڭ جازاسى ئۈچۈن قان

---

[1] ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 2 ـ جىلد، 384 ـ بەت. ئىبنۇل ئەرەبىنىڭ «ئەھكامۇل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 134 ـ بەت. «ئەلفىقھۇ ئەلەلمەزاھىب ئەلئەربەئە» ناملىق كىتاب.
[2] ئىمام ئەھمەد، ئەبۇ داۋۇد، تىرمىزى، نەسائى ۋە ئىبنى ماجە قاتارلىقلار رىۋايەت قىلغان.

www.munber.org

قىلىشى كېرەك دەيدۇ. ئىمام مالىك: ئۇ كېلەر يىل ھەج قىلىشى، قۇربانلىقنىمۇ كېلەر يىلقى ھەجدە قىلىشى كېرەك، ئۇ ھەجگە ئۇلگۇرەلمىگەن كىشىگە ئوخشايدۇ، دەيدۇ.»[1]

[1] ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 2 ـ جىلد، 393 ـ بەت.